

R.- J. Lilie (Hrsg.), *Die Patriarchen der ikonoklastischen Zeit: Germanos I. – Methodios I. (715-847)*, Berliner Byzantinistische Studien 5, Frankfurt am Main, Berlin, Bern New York, Paris, Wien 1999, XXXVIII, σσ. 302.

Το 1972 δημοσιεύτηκε το βιβλίο του J. L. van Dieten, *Geschichte der Patriarchen von Sergios I. bis Johannes VI. (610-715)*, Amsterdam 1972 για τους πατριάρχες του έβδομου και των αρχών του όγδοου αιώνα, ένα βασικό βιβλίο για τους ερευνητές που ασχολούνται με αυτή την περίοδο των «σκοτεινών αιώνων». Είκοσι επτά χρόνια αργότερα ήλθε στο φως ο παρών συλλογικός τόμος, με επιμελητή τον R.- J. Lilie, ένα εγχειρίδιο που εκδόθηκε στη σειρά Berliner Byzantinistische Studien της Ακαδημίας Επιστημών Βερολίνου-Βραδεμβούργου. Ασχολείται με τους πατριάρχες της εικονομαχικής περιόδου και έρχεται να συνεχίσει το παλιότερο έργο του van Dieten.

Η θεματική του βιβλίου αποτελεί ένα συγκερασμό της Βυζαντινολογίας και της Εκκλησιαστικής ιστορίας, πεδία έρευνας στα όποια έχει διαπρέψει με πολύτιμα βιβλία και άρθρα ο Fr. Winkelmann, στον οποίο οι συγγραφείς του τόμου έχουν αφιερώσει τον τόμο, με αφορμή την 70η επέτειο των γενεθλίων του.

Όπως αναφέρεται στο σύντομο εισαγωγικό σημείωμα (σ. 1-4) στόχος του βιβλίου είναι να καταγραφούν με σαφήνεια και κατά χρονολογική σειρά όλα τα γεγονότα που συνδέονται με τους πατριάρχες της εικονομαχικής περιόδου, με εξαιρετικά εξαντλητική παράθεση των πηγών κάθε είδους.

Το βιβλίο διαρθρώνεται κατά κεφάλαια, τα οποία αποτελούν την ιστορία της προσωπικότητας του κάθε πατριάρχη. Για κάθε ένα πατριάρχη καταγράφονται όλες οι πληροφορίες που παρέχουν οι πηγές, σύγχρονες και μεταγενέστερες, για την καταγωγή και την παιδεία του, για το διάστημα πριν ανέλθει στον πατριαρχικό θρόνο, για τη θητεία του στο Πατριαρχείο, για τις συνθήκες παραίτησης, απομάκρυνσης ή εξορίας (κατά περίπτωση) από το πατριαρχικό αξίωμα, για την τύχη του μετά το τέλος της πατριαρχίας του και τέλος για την υστεροφημία του. Κεντρική θέση βέβαια στη διαπραγμάτευση της κάθε προσωπικότητας κατέχει η στάση που τήρησε στο μείζον θέμα της εποχής, την εικονομαχική έριδα. Ωστόσο, ο αναγνώστης δύσκολα θα βρει στο πολύτιμο αυτό εγχειρίδιο ολοκληρωμένη ερμηνεία των γεγονότων και ένταξή τους στο γενικότερο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής της εικονομαχίας.

Το πρώτο κεφάλαιο (σ. 5-21) αφιερώνεται στον πατριάρχη Γερμανό Α' (715-730) και συγγραφέας είναι ο D. Stein, ένας βαθύς γνώστης της εποχής αυτής.

Το δεύτερο κεφάλαιο (σ. 22-29) αναφέρεται στον πατριάρχη Αναστάσιο (730-754), το τρίτο (σ. 30-44) στον πατριάρχη Κωνσταντίνο Β' (754-766), το τέταρτο (σ. 45-49) στον πατριάρχη Νικήτα Α' (766-780) και είναι γραμμένα από την Ilse Rochow, γνωστή κυρίως από τα υποδειγματικά της σχόλια στη χρονογραφία του Θεοφάνη για τα έτη 715-813.

Το πέμπτο κεφάλαιο (σ. 50-56) ασχολείται με την αμφισβητούμενη φυσιολογία του πατριάρχη Παύλου Δ' (780-784), συγγραφέας του οποίου είναι ο R.- J. Lilie που σχετικά πρόσφατα έγραψε ένα χρήσιμο βιβλίο για τη βασιλεία της Ειρήνης της Αθηναίας (780-802).

Μεγάλη έκταση του τόμου (σ. 57-108) καταλαμβάνει το έκτο κεφάλαιο με την πατριαρχία του Ταρασίου (784-806), όχι μόνο επειδή συνδέεται με σημαντικά ιστορικά γεγονότα, αλλά και επειδή και ο ίδιος ήταν μια δυναμική προσωπικότητα που εξέφραζε την εποχή του με τον καλύτερο τρόπο. Συγγραφείς του κεφαλαίου είναι η Claudia Ludwig, γνωστή από την οξυδερκή ανάλυση των αγιολογικών κειμένων, ενώ ο T. Pratsch έχει γράψει τα σχετικά (σ. 97-108) με τη δραστηριότητα του Ταρασίου μετά τη Σύνοδο του 787.

Ο ίδιος συγγραφέας, γνωστός κυρίως για την εμπειριστατωμένη μελέτη του για τον Θεόδωρο Στουδίτη, έχει συγγράψει τα κεφάλαια επτά (σ. 109-147), οκτώ (σ. 148-155) και εννέα (σ. 156-168), που ασχολούνται αντίστοιχα με τους πατριάρχες Νικηφόρο Α' (806-815), Θεόδοτο Α' (815-821), Αντώνιο Α' (821-837).

Στο δέκατο κεφάλαιο (σ. 169-182) παρουσιάζεται η πατριαρχία του Ιωάννη Ζ' Γραμματικού (837-843) *als geistiger 'Kopf'* της δεύτερης περιόδου της εικονομαχίας από τον R.- J. Lilie. Και τέλος στο εκτενές ενδέκατο κεφάλαιο (σ. 183-260) η Beate Zielke περιγράφει τα σημαντικά γεγονότα της πατριαρχίας του Μεθοδίου Α' (843-847).

Ακολουθούν τρία παραρτήματα. Στο πρώτο (σ. 261-266) ο T. Pratsch ασχολείται με τα ασυνήθιστα προσωνύμια που συνοδεύουν τα ονόματα των πατριαρχών της δεύτερης εικονομαχικής περιόδου: Κασσιτεράς, Κασσυματάς και Γραμματικός.

Σο δεύτερο παράρτημα (σ. 267-276) ο ίδιος συγγραφέας εξετάζει τα λήμματα που υπάρχουν στο *Symaxarium Constantinopolitanum* για τους πατριάρχες της πρώτης εικονομαχίας: Αναστάσιο, Κωνσταντίνο Β' και Παύλο Δ'. Ο τόμος τέλος κλείνει με το τρίτο παράρτημα (σ. 277-288) με χρήσιμα στατιστικά στοιχεία για τη θητεία των πατριαρχών και με τα εποικοδομητικά συνολικά συμπεράσματα του επιμελητή της έκδοσης.

Πρόκειται για μια αξιόλογη και επιμελημένη εργασία στο επίπεδο της εξιστόρησης των γεγονότων με βασικό άξονα τους πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως. Πολύτιμο βοήθημα για κάθε ερευνητή της περιόδου καθώς η παράθεση των πηγών γίνεται με μεθοδικότητα και πληρότητα.

Ελεωνόρα Κουντουρά-Γαλάκη
 Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα

M. Mullett - D. Smythe (έκδ.), Alexios I Komnenos, *Papers of the Second Belfast Byzantine International Colloquium, 14-16 April 1989* [Belfast Byzantine Texts and Translations, 4.1], τόμ. I: *Papers*, Belfast 1996, σ. xv + 437 + 3 πίν.

Η έλλειψη μιας συνολικής θεώρησης της βασιλείας του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1081-1118) εξακολουθεί να παρουσιάζει ένα σημαντικό κενό στη βιβλιογραφία. Έτσι παραμένει προς το παρόν αναντικατάστατη η παλαιά αλλά σε πολλά ακόμη χρήσιμη μελέτη του F. Chalandon, που αποτελεί και τη μοναδική μονογραφία για τον Αλέξιο Α΄ Κομνηνό¹. Η έκδοση που παρουσιάζουμε δεν καλύπτει βέβαια αυτή την ανάγκη. Πρόκειται για τα πρακτικά ενός διεθνούς colloquium, που έγινε από τη Σχολή των Ελληνικών, Ρωμαϊκών και Σημιτικών Σπουδών (School of Greek, Roman and Semitic Studies) του Queen's University of Belfast, στο Portaferry της Βορείου Ιρλανδίας από τις 14 έως τις 16 Απριλίου 1989. Ένας δεύτερος τόμος, στον οποίο θα περιέχεται και μετάφραση στην Αγγλική των *Μουσών* του Αλεξίου Α΄ Κομνηνού, είναι υπό έκδοση².

1. F. Chalandon, *Les Comnène. Études sur l' Empire byzantin aux XIe et XIIe siècles*, τόμ. I: *Essai sur le règne d' Alexis Ier Comnène (1081-1118)* [Memoires et documents, IV], Paris 1900 (ανατ. New York 1960). Ο δεύτερος τόμος του έργου αυτού καλύπτει τη βασιλεία του Ιωάννη Β΄ Κομνηνού (1118-1143) και του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού (1143-1180) (*Les Comnène. Études sur l' Empire byzantin aux XIe et XIIe siècles*, τόμ. II: *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel Comnène (1143-1180)*, Paris 1912 [ανατ. New York 1960]). Για τον Μανουήλ Α΄ Κομνηνό μόλις σχετικά πρόσφατα είχαμε μια νέα μονογραφία από τον P. Magdalino (*The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993).

2. Ο τόμος αυτός, που σύμφωνα με την εξαγγελία των εκδοτών του θα εκδιδόταν το 1996, δεν